

Bazı Tasavvufî Kavramlar ve Bu Kavramların İzahında İşâri Olarak Yorumlanan Âyetler: Sûfî Menâkıbnâmeleri Özelinde*

Some Sufi Concepts and Verses Interpreted Symbolically in the Explanation of These Concepts: In Light of Sufi Manâkıbnâmas

Öz

Toplumun sahip olduğu kültür, gelenek, sosyal yapının nesiller boyunca aktarımında, yazıtlıkları dönemin panoraması niteliğinde olan menâkıbnâmeler önemli rol üstlenmektedirler. Sûfî menâkıbnâmelerinde tasavvufî anlayış, yaşayış ve düşünce yapıları ile ilgili bilgilerin yanında tasavvufî kavram ve konularla ilgili olarak sûfîlerin görüşleri de yer almaktadır. Tarikatların ortaya çıkmasıyla birlikte menâkıbnâmelerde artış olduğu tespit edilmiştir. Bu mirasın, ilmi bir bilinçle incelenmesi, değerlendirilmesi ve analiz edilmesi önem arz etmektedir. Zühd hareketinin tasavvuf sürecine evrilmesi ve sonraki zamanlarda sûfîlerin kendi meşrep ve gönül dünyalarına uygun bir şekilde âyetleri idrak etme ve yorumlama yönünde çalışma ve gayretleri olmuştur. Sûfîler âyetler hakkında yaptıkları işâri yorumları muteber addedilebilmesi için bazı kriterler tespit etmişler ve bu çerçevede yapılan işâri yorumları muteber olarak kabul etmişlerdir. Onların bu tutumları, yorumda aşırıya gitmeyi ve İslâm Dini'nin iki ana kaynağı olan Kur'an ve Sünnet çizgisinden uzaklaşmayı bertaraf etmeye yöneliktir. Böylece Kur'an ve Sünnet merkezli, şer'î temelleri mevcut, zâhirî mânaya muhalif olmayan ve kendisini öncelemeyen yorumlara itibar edilmiştir. Bu çalışmanın amacı tasavvuf tarihi literatüründe önemli bir yere sahip olan menâkıbnâmeler özelinde, farklı tasavvufî meşrebe sahip olan sûfîlerin, tasavvuf ilminin muhteviyatını oluşturan kavram ve konular hakkındaki izahlarını ortaya koyarak karşılaştırma yapmak ve bu açıklamalar esnasında yer verdikleri âyetler hakkındaki işâri yorumlarını, zâhirî manalarına da yer vermek suretiyle incelemektir. Çalışma neticesinde, kavram ve konuların anlam alanı, seyr u sülûkle ilgili yöntemler hakkındaki görüşlerin mâhiyeti ortaya konulmuştur. Tasavvufî düşünce açısından önem arz eden konularda (nefis, kalp, muhabbetullah, zikir vb) işâri yorumların arttığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmada nitel araştırma kapsamında belge tarama modeli, verilerin toplanmasında ise doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sûfî, Menâkıbnâmeler, Tasavvufî Kavramlar, İşâri Yorum.

Abstract

Manâkıbnâmas, the panorama of the period in which they were written, play a crucial role in the transmission of the culture, tradition, and social structure of the society through generations. Sufi manâkıbnâmas include information about Sufi mystical understanding, life, and thought structures, as well as the views of the Sufis on mystical concepts and subjects. With the emergence of religious orders, there has been an increase in the number of manâkıbnâmas. It is essential to examine, evaluate and analyze this heritage with a scholarly consciousness. In the evolution of the zuhd (asceticism) movement into Sufism and later times, Sufis made efforts to comprehend and interpret the verses in accordance with their own spirit and heart. Sufis identified some criteria for their ishari interpretations of the verses to be considered reliable and accepted the ishari interpretations made within this framework as reliable. Their attitude was aimed at eliminating excesses in interpretation and distancing from the two main sources of the religion of Islam, the Qur'an and the Sunnah. Thus, interpretations centered on the Qur'an and the Sunnah, which have a basis in Islam, do not contradict the literal meaning and do not prioritize themselves have been respected. The aim of this study is to make a comparison by revealing the explanations of Sufis with different Sufi behaviors about the concepts and subjects that constitute the content of the science of Sufism in the manâkıbnâmas, which have a crucial place in the literature of Sufi history, and to examine ishari interpretations of the verses they include in these explanations by including the literal meanings. As a result of the study, the meaning of the concepts and subjects, and the nature of the views on the methods related to seyr-i sülûk have been revealed. It is noteworthy that there is an increase in literal interpretations on subjects that are important in terms of Sufi thought (e.g. nafs (self), heart, muhabbetullah (love of Allah), dhikr, etc.). In this study, document review model was used within the scope of qualitative research, and document analysis method was used to collect data.

Keywords: Sufism, Sufi, Manâkıbnâmas, Mystic Concepts, Symbolic Interpretation.

Cüveyriye İLTUŞ

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Presidency of Religious Affairs, iltuscuveyriye@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4406-325X>
<https://ror.org/007x4cq57>

* Bu makale, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında 2019 yılında tamamlanan "Sûfî Menâkıbnâmelerinde Âyet ve Hadislerin İşâri Yorumları" adlı doktora tezinden esinlenerek hazırlanmıştır.

Makale Türü-Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 06.12.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 22.03.2023
Yayın Tarihi/Date Published: 25.03.2023

Atf / Cite as: İltuş, C. (2023). Bazı Tasavvufî Kavramlar ve Bu Kavramların İzahında İşâri Olarak Yorumlanan Âyetler: Sûfî Menâkıbnâmeleri Özelinde. *Turkish Academic Research Review*, 8 (1), 171-186.

Değerlendirme/Peer-Review: Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler). İçerik İnceleme: İki Dış Hakem/Çift taraflı körleme. Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı-Turnitin/Yes-Turnitin.

Yayıncu/Published: Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Cüveyriye İltuş

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: turkisharr@gmail.com

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Bir ilim dalının, kendi metodolojisini, epistemolojisini ve ontoloji anlayışını ortaya koyarak sistemleşmesinde; diğer ilimler içerisindeki farklılığını göstererek kendini kabul ettirmesinde, terminolojisini oluşturması ve konuları kendine özgü bakış açısıyla yorumlaması büyük önem taşımaktadır. İslâm Dini'nin iki temel kaynağından Kur'an genel ilkelerden söz ederken, onun açıklayıcısı olan Sünnet de ilimlerin neşvünema bularak sistemleşmesine öncülük etmiştir. Bu sebeple tasavvuf ilmini temsil eden sûfiler de süreç içerisinde tasavvufî kavramları oluşturmuş, bu kavram ve konuları da kendi meşrep, tasavvufî anlayışları doğrultusunda izah etmişlerdir. Bu izahlar esnasında ise genellikle Kur'an ve Sünnet dairesinden çıkmamaya özen göstermişlerdir.

Bu çalışmada, tasavvuf tarihi kaynakları arasında yer alan sûfî menâkıbnâmeleri özelinde, sûfilerin bazı tasavvufî kavramlar hakkındaki açıklamaları ortaya konulmuş ve bu açıklamalar sırasında yer verdikleri âyetlerin zâhirî mânaları ele alınarak işârî yorumları incelenmiştir.

Çalışmaya konu olan sûfiler, Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66), Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182), Alâeddîn Ali es-Semerkandî (ö. 860/1456), Ebû İshâk-ı Kâzerûnî (ö. 426/1035), Ebû'l-Vefâ (ö. 501/1107), Murad-ı Nakşibendî (ö. 1132/1720), Safiyyüddîn-i Erdebilî' dir (ö. 735/1334).

Bahsi geçen sûfilerin, tasavvufî anlayış ve yaşantısıyla ayrıca menâkıbnâmeleriyle toplum üzerinde etkili olması ve açıklamalarında işârî yorum içeren ve/veya tasavvufî bakış açısıyla yorumlanan âyetlerin yer aldığı menâkıbnâmeler olması çalışmada belirleyici olmuştur.

1. Bazı Tasavvufî Kavramlar ve Bu Kavramların İzahında İşârî Olarak Yorumlanan Âyetler

Çalışmanın bu bölümünde tasavvufî bazı kavramlar hakkında, makaleye konu olan sûfilerin menâkıbnâmeleri özelinde, onların kavram ve konulara bakış açısı üzerinde durulacak ayrıca bu izahlar esnasında yer verdikleri âyetlerin işârî yorumları ele alınacaktır.

1.1. Tasavvuf

Tasavvuf hakkında sûfiler, sahip oldukları meşrep, içinde buldukları hâl, makam ve mertebelere göre tanımlar yapmışlardır. Bu nedenle de çok fazla ve çeşitli tarifler ortaya çıkmıştır (bk. Konur, 1995).

“Alâeddîn Ali es-Semerkandî'nin izahına göre, tasavvufun sadece yün elbise giymekten ibâret olduğunu zanneden, tarîkatta bilinen ilke ve edepi terk eden sûfî, hakikatleri idrak etmekten uzaktır. Tasavvuf, safâ çeşmesidir ve bu çeşmeden nasiplenmek için mâsivâyı terk etmek gerekir. Tasavvuf üç derecede meydana gelir: İbadetlerin tam olması, sûfilerin ilâhî bilgilerin cevherleriyle süslenmesi ve müşâhedât. Böyle olduğu takdirde, o kimseler için âlem-i ceberut, melekût ve lâhûtta ona karşı muhabbet meydana gelir. Böylece Allah yanında sevilen; halk yanında istenilen kişi olur. *“İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, Rahmân onlar için kalplerde bir sevgi yaratacaktır.”* (Meryem 19/96) âyetinde de ifade edildiği gibi iyi davranışlarda bulunması sebebiyle Allah o kişiye karşı, insanların gönlünde muhabbet yaratır. Sûfî, nefsinin iltifat ettiği ve sevdiği şeylerden uzak durmalıdır. Bunu yerine getirmeyen sûfinin hayatı ölü hükmündedir. Böyle kişiye hikmet sözleri ve mârifet fayda vermez çünkü kalbini öldürmüştür. Bu durumda, *“Bil ki sen ölümlere işittiremezsin.”* (en-Neml 27/80) hükmü gerçekleşir. Sûfî, gam ve kederden gönlünü temizlemeli ve arındırmalıdır. Tasavvuf, sözle değil hâl ile gerçekleşir. Sûfinin yapması gereken ise ciddi gayret, sağlam bir inanç ve tevekküldür” (Mercan, 1996).

Alâeddin Ali es-Semerkindî'ye göre sûfî tasavvufun şartları, erkânî ve edeplerine dikkat etmelidir ama sadece şekle takılıp kalmamalı, tasavvufun özüne inmeli ve mahiyetini anlamalıdır. İbadetler, tasavvufun temeli olduğu için tasavvufta önemlidir. Kul ile rabbi arasındaki muhabbet, diğer insanların/halkın gönlünde de karşılık bulur. Muhabbetten yine muhabbet hâsıl olur. Nefsinin isteklerinden uzaklaşmayan sûfinin ise kalbi ölü hükmündedir. Tasavvufta söylemden ziyade eylem önemlidir.

Açıklamalarda iki âyete yer verildiği görülmektedir. “*İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, Rahmân onlar için kalplerde bir sevgi yaratacaktır*” (Meryem 19/96) Bu âyette Allah Teâlâ'nın, iman eden kullarını seveceği ve diğer kullarına da o kişiyi sevdireceği ifade edilmektedir (Karaman vd., 2006). Açıklamada, sûfî, şer'î ve tasavvufî ilkeleri hakkıyla yerine getirirse hem şehâdet âleminde hem de ceberût, melekût âlemlerinde o kişiye karşı sevginin hâsıl olacağı ifade edilirken söz konusu âyete yer verilmiştir.

“*Bil ki sen ölümlere işittiremezsin.*” (en-Neml 27/80) âyetinde, Allah'a, Hz. Peygamber'e ve onun getirdiklerine inanmayanlar ölümlere benzetilmiştir (Karaman vd., 2006). Alâeddin Ali es-Semerkindî'nin konu bağlamındaki yorumuna göre ise nefsânî arzulara yenik düşerek kalbini öldüren sûfî, gerçekte ölü gibidir.

İzah esnasında yer verilen iki âyette de iman edenlerin durumundan bahsedilmektedir. Açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda ise, söz konusu âyetlerin tasavvufî mahiyette işârî olarak yorumlandığı görülmektedir.

“Abdülkâdir-i Geylânî, tasavvuf hakkında şunları ifade etmiştir: Tasavvuf, bir kimsenin dünyayı terki olmakla birlikte aynı zamanda bolluk ve genişleme vaktini Hak'tan bilip O'nun muradını tanınmasıdır. Böylece o kimsenin dünya ve âhiretle ilgili istek ve arzuları gerçekleşir ayrıca “*Engin merhamet sahibi Rab'den gelen söz şu olacak: 'Selâm size!'*” (Yâsin 36/58) âyetinde geçtiği gibi selam ve ilâhî selâmete nâil olur” (Hasbî, 1300/1883).

Tasavvuf, dünyayı ve içindekilerden daha ziyâde âhireti tercih etmektir. Kişi, bolluk ve iyiliğe nail olduğunda kibre düşmemeli ve sahip olduklarının Hakk'ın takdiriyle olduğunun bilincinde olmalıdır. Bu şuura sahip olduğunda, esenlik ve kurtuluşa ulaşılır.

“*Engin merhamet sahibi Rab'den gelen söz şu olacak: 'Selâm size!'*” (Yâsin 36/58) âyetinde, Allah'ın cennetlik olanlara yönelik selâm sözünün onlara ulaştırılacağı ifade edilir (Karaman vd., 2006). Abdülkâdir-i Geylânî bu âyete tasavvufun mâhiyetinden bahsederken yer vermiş ve onu bu çerçevede işârî olarak yorumlamıştır.

Netice itibariyle şunlar söylenebilir: Alâeddin Ali es-Semerkindî, tasavvuf kavramının içeriği, tasavvufun özellikleri, sûfilerde bulunması gereken nitelikler üzerinde durmuş; Abdülkâdir-i Geylânî ise tasavvufun mâhiyeti hakkında görüşlerini kısaca ifade etmiştir. Açıklamalar esnasında yer verilen âyetlerin ise zâhirî mânalarından uzaklaşmadan tasavvufî mâhiyette yorumlandığı görülmüştür.

1.2. Şeyh (Mürşid), Mürîd ve Sâlik

Tarîkâta giren kimseleri, o tarîkatın seyr u sülûk ilkelerine uygun bir şekilde yetiştirme salahiyetine sahip kişilere şeyh/mürşid, mürşide bağlanan kişiye mürîd, seyr u sülûkünü devam ettirmekte olana ise sâlik denilmektedir (Özköse, 2014; bk. Cebecioğlu, 2005).

“Ahmed er-Rifâî, şeyhlerin hali ve sîretleriyle ilgili olarak şunları ifade etmiştir: Onlar mücâhede, murâkabe, sabır, güzel muamele gibi hususlarda Hakk'a biat ettiler. Gizlilikleri Bilen'in “*Allah, kendi yolunda çarpışırken ölen ve öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere onların canlarını ve mallarını satın almıştır.*” (et-Tevbe 9/111) sözünün sırrı onlar için önceden ilm-i ilâhî'de belirlendi. Yüce Allah ezeli ilminin gizliliği içinde bildi ki o Allah dostu olacak olanlardan sıdk ve vefa, doğruluk ve safâ

hâsıl olacak, bozgunculuk ve ezadan kaçınacaklar. Bu yüzden onlara güzeli ve ziyadesini bahşetti, onları Seyyidliğe (önderliğe) ulaştırdı (...) ve onları tertemiz eyledi. Zira onlar hakkında şöyle der: “Mü’minlerden öyle erler vardır ki Allah’a verdikleri sözde sâdik kaldılar.” (el-Ahzâb 33/23) Dünyaya çıktıklarında ve o ezeli, kadim inâyet onlara belirlediğinde azim ve basiret gücü binitine atladılar, uykuyu terk ettiler, içeceği yiyeceği bıraktılar, gecenin karanlıklarında Allah için hizmetle ayakta durdular, uyanıklık, huşû, kıyam, rükû, secdeler ve oruçlarla hizmetçi oldular, maksatlarına Allah’a kavuşmak için secdegâhlarında, sevgililerinin huzurunda durdular. Sonunda, yakınlık makamına, ünsiyet mahalline vâsıl oldular da Yüce Allah’ın “Güzel iş yapanın karşılığını zayi etmeyiz.” (Kehf, 18/30) sözünün sırrı açığa çıktı. Onlar da peygamberlerin yolunda gittiler, halkı hidâyete çağırdılar. Allah da onlara yüce dereceyi ve en yakın mahalli ihsan etti. Zamanlarını riyâzet, ibadet ile geçirdiler. Sonunda ünsiyet makamına vâsıl oldular. Onlar da peygamberlerin yoluna uyarak insanları hidâyete çağırdılar. Allah da onlara yüksek dereceler nasip etti” (Mısrî, 2004).

Bu açıklamalar dikkate alındığında şeyh/mürşidlerle ilgili olarak şunlar ifade edilebilir ki; onlar hem tasavvuf hem de ahlâk konusunda istikamet üzere kalacaklarına, nifak ve ezadan kaçınacaklarına dair söz vermişlerdir. Bu yüzden o kimseler tasavvufta önder olmuşlardır. Yaşamlarında az uyku az yemek ilkesine uymuşlar, fazla ibadet etmişler, riyâzete de önem vererek ünsiyet makamına ulaşmışlardır. Ahmed er-Rifâî, bu ifadelerinde, şeyh/mürşidlerde bulunması gereken nitelik ve vasıflara dikkat çekmiştir.

Ahmed er-Rifâî, “Allah, mü’minlerden, karşılığında cennet olmak üzere onların canlarını ve mallarını satın almıştır.” (et-Tevbe 9/111); “Mü’minlerden öyle erler vardır ki Allah’a verdikleri sözde sâdik kaldılar.” (el-Ahzâb 33/23); “Güzel iş yapanın karşılığını zayi etmeyiz.” (el-Kehf 18/30) âyetlerine, şeyhlerin ahlakî özelliklerinden, ibadet ve riyâzete gösterdikleri özenden söz ederken yer vermiş, âyeti tasavvufî çerçevede izah etmiştir.

“Ahmed er-Rifâî’ye göre derviş, “Biz her canlıyı sudan yarattık.” (el-Enbiyâ 21/30) misali, akarsu gibi temiz olmalı ve etrafını temizlemelidir. Ölü olan kalpleri ihyâ etmeli, nefsin kötülüklerinden arınmalı ve arındırılmalıdır. Derviş bu sıfatlarla muttasıf olduğunda dervişler zümresine dâhil olur. Onları Allah Teâlâ kurbiyyetle şereflendirir, tezyîn eder. Hak’tan gayrı mevlâ yoktur. Ayrıca Ahmed er-Rifâî, Allah’ın bir kulunu evliya zümresine dâhil ettiğinde evliyanın o beldeye getirdiği nimetlerden ve tasarruflardan da bahsetmiştir” (Çakır, 2007).

Dervişin özü, sözü, davranışları, su gibi berrak ve temiz olmalıdır. Böyle olduğu takdirde diğer insanları da etkileyerek onların da iyi ve güzel olana yönelmelerine vesile olur.

“Biz her canlıyı sudan yarattık.” (el-Enbiyâ 21/30) âyetinde yaratılış aşamalarından bahsedilmektedir. Ahmed er-Rifâî ise dervişlerde bulunan niteliklerden söz ettiği kısımda, suyun saflaştırıcı, canlandırıcı özellikleri ile dervişlerin iyilik ve güzellikle kalpleri arıtması ve canlandırması arasında bağ kurarak âyeti işâri olarak yorumlamıştır.

“Alâeddin Ali es-Semerkandî, sâlikleri hayal ve mekr ehline karşı uyarır ve sûret-i haktan gözükken bâtıllardan ise nefret ettirir. Onun belirttiğine göre hayal ve mekr ehli, kelâmın inceliklerinde gösterişe kapılırlar ve hürmet görmek için evliyaya mahsus olan halleri ve kerâmetleri, mârifet ehlinden işittikleri sözleri izhar ederler. Hâlbuki o hakîkatlere vâkıf

değillerdir. Bu kötü sıfatlara sahip olanlar dalâlet ehlidirler. Lisanları, nebilerin lisanları gibidir fakat gönülleri ormanlardaki kurtların gönlü gibidir. Yani halka iyilik ediyormuş gibi görünmelerine rağmen aslında zararlı yırtıcılardan beterdirler. Hak Teâlâ onların kalbinden iman nurunu, mârifet elbisesini almıştır. Mârifet dallarında çubukları yoktur. Çubuk olmayınca nasıl yaprak, çiçek ve yemiş olmazsa onların sözlerine de güven olmaz. Onların gönül kapıları dalâlet mührüyle mühürlenmiştir. Sâlikler, bu kötü vasıflara sahip bidat ve hevâ ehli olan kimselerin sohbetlerinde bulunmamalıdır. O kimseler hâl, makam ve vecd davalarında yalancıdır. Halktan ahmak olanları tatlı sözleri ve sarı benizleriyle aldatırlar. Halktan izzet talebi için, menfaatleri olduğundan riyâzet ve mücâhede ederler. Her anlamda iki yüzlü oldukları için, âyette “*Onlar akıllarınca güya Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya kalkışıyorlar.*” (el-Bakara 2/9) şeklinde tasvir edilen münafıklara benzerler. Zâhirî halleriyle Allah’ı ve mü’minleri kandırdıklarını zannederler. Sıdk ve ihlâs ile hareket eden, nifaktan ve riyadan uzak olan kimseler ise ehl-i tarikatın hayırlısıdır” (Mercan, 1996).

Sahte şeyh/ müşidler, insanlar üzerine etkili olmak için dünyevî birtakım nedenlerle, sahip olmadıkları vasıflara sahipmiş gibi davranırlar. Bir nevi kuzu görünümü kurturlar. Hakikatten uzaklaştıkları için onların gönül kapıları mühürlenmiştir. Tasavvuf yolcusu olan sâlik, onların görünüşteki hâl, söz ve tavırlarından olumsuz yönde etkilenmemek için onların sohbetlerinde bulunmamalıdır. Gerçek şeyh/müşidler ise sıdk, ihlâs gibi iyi ahlâkî özelliklere sahip; riya, nifak gibi kötü ahlâkî özelliklerden uzaktırlar yani özü ile sözü bir olan kimselerdir (Ayrıca bk. İzmirli, 2019).

“*Onlar akıllarınca güya Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya kalkışıyorlar.*” (el-Bakara 2/9) âyetinin anlamına göre münafıklar, inkârlarını gizleyerek ve inanmış gibi görünerek Allah’ı ve müminleri aldatıklarını sanırlar. Halbuki asıl aldanan onlardır (Karaman vd., 2006). Alâeddin Ali es-Semerkindî âyete; hayal ve mekr ehline, şeyh olarak kendini lanse eden sahte insanlara karşı sâlikleri ikaz ettiği kısımda, bahsi geçen insanların niteliklerinden söz ederken yer vermiş, bu insanları ikiyüzlülük açısından benzerliklerine dayanarak münafıklara benzetmiştir. Âyetin tasavvufî mahiyette işârî olarak yorumlandığı görülmektedir.

“Alâeddin Ali es-Semerkindî, altın, gümüş, para gibi maddî değerlere haddinden fazla önem veren kişileri uyarır. İnsanların, manevî putlar olarak nitelendirdiği hevâ, riya, kibir ve iftira putlarıyla gönül hanelerini doldurduğunu ve bu etkiyle kalplerin kasvetlendiğini söyler. Böyle kişileri gafil olarak isimlendirir. Bu manevî putlardan kalbi temizleyerek Rabbânî ilhamları güçlendirmeyi tavsiye eder. Gaflet, cehalet ve inkâr insanı helâke düşürür. Böyle kimselerin sözlerinde kibir, gurur ve nefsin emareleri görülür. Bu nitelikteki hâl ve sözler, Cenâb-ı Hakk’a ve böyle kimseler ehlullahın dostluğuna layık değildir. Böyle olunca insanoğlunun en şerlilerinden, “*Onlar hayvan gibidir, hatta daha da sapkındırlar.*” (el-A’râf 7/179) âyetinde ifade edilen kişilerden olunur. Bu dertlerin ilacı ise ilim ashabına tabi olmaktır. Erbâb-ı ilim ise Hulefâ-yi Râşidîn’dir onların yolundan gidilmelidir. Her birinin makamı vardır. Bunlar: Hz. Ebûbekir, sıdk; Hz. Ömer, adalet; Hz. Osman, hayâ; Hz. Ali, fütüvvet. Sâlik bu makamları tahsil etmelidir. Vüsûl gerçekleşikten sonra ise her nereye tevaccüh eylenirse “*Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü (zâtı) oradadır.*” (el-Bakara 2/115) makamına nail olunur. Sâlikin yapması gereken Hakk’a teslimiyet, kader ve kazaya rızadır” (Mercan, 1996).

Maddeye gereğinden fazla kıymet vermek, olumsuz ahlâkî niteliklere sahip olmak ve nefsin kötülüğe yönlendirmesi neticesinde kalp kararır. Bunu engellemenin yolu ise ilme yönelmek, ilmiyle amel etmek, dört halifenin yolundan giderek onların vasıflarıyla vasıflanmaktır. Teslimiyet ve rızâ, sâlikin düstur edinmesi gereken ilkelerdendir.

“*Onlar hayvan gibidir, hatta daha da sapkındırlar.*” (el-A‘râf 7/179) âyetinin *Rûhu’l-Beyân*’daki tefsirine göre, gerçeği tanımayarak inkâr eden, kalp aynası kirlenen kimseler bu niteliktedirler. (Bursevî, 2014-2018). Alâeddin Ali es-Semerkandî, dünyevî maddiyata aşırı önem veren; söz ve eylemlerinde nefsin olumsuz emareleri bulunan kişilerin niteliklerinden ve onların Allah dostu kişilerin dostluğunu hak etmediklerinden söz ederken bahsi geçen âyete yer vermiştir. Âyeti tasavvufî bakış açısıyla, onun zâhirî anlamından uzaklaşmadan yorumlamıştır.

“*Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü (zâtı) oradadır.*” (el-Bakara 2/115) âyeti kiblede söz etmektedir. Alâeddin Ali es-Semerkandî, Hulefâ-yi Râşidî’nin mertebelerinden, niteliklerinden bahsettiği ve sâlikin, dört halifenin yolundan gittiğinde, belirtilen makama erişeceğinin ifade edildiği bölümde bu âyete yer vermiştir.

“Alâeddin Ali es-Semerkandî’nin belirttiğine göre, mürîd pahalı libasları terk ederek mihnet ve fakr libaslarını giymelidir. Bazı sâliklerin, güzel ahlaklı olmaktan bahsetmelerindeki maksatları halkın sevgisini, teveccühünü kazanmaktır; riyâzâta katlanmalarının sebebi halkın iltifatını kazanmaktır. Bu methedilme arzusunu terk etmek gerekir çünkü nefsin bu isteği bitmez. Nefse meşakkat veren amelleri işlemek cihâd-ı mânevîdir. Allah, “*Allah kendi yolunda sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar halinde çarpışanları sever.*” (es-Saff 61/4) şeklinde âyette de geçtiği üzere cihad-ı suverî ve cihad-ı mânevî edenleri methetmiştir. Sâlikin mücâhede ve müşâhede mahallerinde sabit olmaları, birbirine birleşmiş binalara benzer” (Mercan, 1996).

Bazı sâlikler, halk tarafından methedilmek, halkın takdirini kazanmak arzusu ve beklentisiyle tasavvuf yolundaki zorluklara katlanmaktadırlar. Bilakis sâlik, Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla hareket etmeli ve bu niyetle nefsinin isteklerine karşı koymalıdır.

“*Allah kendi yolunda sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar halinde çarpışanları sever.*” (es-Saff 61/4) âyetine göre, birlikte hareket ederek savaşan Müslümanların durumu, birbiriyle bütünleşmiş duvara benzemektedir (Bursevî, 2014-2018). Alâeddin Ali es-Semerkandî ise manevî cihadla meşgul olan, tasavvuf yolundaki zorluklarla mücadele azminde, isteğinde sabit kalan mürîdlerden söz ederken bahse konu âyete yer vermiştir. Âyetin tasavvufî mâhiyette yorumlandığı tespit edilmiştir.

“Alâeddin Ali es-Semerkandî’nin ifadesine göre, nefsanî hevesler ve şeytanın vesveseleri “*Cinlerden olsun insanlardan olsun, insanların kalplerine vesvese sokan...*” (en-Nâs 114/5-6) âyetinde de belirtildiği gibi kalbi haktan bâtıla meylettirir. Bunlarla mücâhede ederek doğru yol üzere sülûk etmek gerekir. Âhiretin silahı ibadet ve ondan hâsıl olan mârifettir. Mücâhede sanatını ve cihad-ı mânevîyi üstadından öğrenmek gerekir. İrşâdda dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır: Sâlik mücâhede zorlamamak, bunun yerine ibadeti sevdirmek. İhmal ve bıkkınlık hastalığına düşmemek ve düşürmemek. Diğeri de en efdal cihad olan ilimle meşgul olmaktır. Mücâhede üç şekilde hâsıl olur: Sâlik, gafletten kurtulmalı; sâlikin yolu evlat ve mal fitnesiyle kesilmemeli; sâlik, halkın eksliğine ve

kendisinin derecesine gözlerini yummalıdır. Sâlikin gayesi Hakk’a vüsûl olmalıdır” (Mercan, 1996).

Nefsin vesveselerine karşı mücâhede edilmesi, ibadetlerin hakkıyla yerine getirilmesi neticesinde mârifet elde edilmektedir. Mücâhede etmeyi, bu ilme vâkıf olan, inceliklerini bilen üstattan öğrenmek gerekmektedir. Uygulanacak yöntem ise sevgi temelli olmalı, zorlayıcı olmamalı, sâlik, ilim ve ibadete yönlendirilmelidir. Doğru yöntem, doğru sonuçların elde edilmesini sağlar. Mücâhedenin netice vermesi için sâlik gaflete düşmemeli, evlat ve mal gibi dünya süslerine aşırı muhabbet beslememeli, başkasındaki eksikliği göz önünde bulundurmamalı, kibre düşmemeli ve gayesi Hakk’a vuslat olmalıdır.

Alâeddin Ali es-Semerkandî, “*Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren...*” (en-Nâs 114/5-6) âyetine nefsânî ve şeytânî vesveseler ve onların zararlarından; mücâhedenin öneminden ve etkisinden bahsederken yer vermiştir. Açıklamalarda âyetin zâhirî anlamında ve aynı zamanda tasavvufî çerçevede yorumlandığı görülmektedir.

“Alâeddin Ali es-Semerkandî’nin belirttiğine göre, kâmil mürid inatçılarla arkadaş olup sohbet etmemelidir. İnâtçı olanlarla sohbet, inatçılıkla neticelenir. Ayrıca mürid, ömür sermayesi olan vaktini boşa harcamamalı ve derecelerini arttırmayı öğrenmelidir. Mürid, vaktini boşa harcamadığı ve hakkıyla değerlendirdiği zaman “*İyilik yapanları daha güzeliyle ödüllendirecektir.*” (en-Necm 53/31) müjdesine nail olur” (Mercan, 1996).

Zaman mevhumu, insanın kıymetini yeterince idrak edemediği ömür sermayesidir. Bu noktaya dikkat çekilmekte ve sâlik uyarılmaktadır. Sâlik, zamanını iyi yönetmeli, derecelerini yükseltme ve ilerleme yönünde çaba göstermelidir.

Alâeddin Ali es-Semerkandî, “*İyilik yapanları daha güzeliyle ödüllendirecektir.*” (en-Necm 53/31) âyetine tasavvufî bakış açısıyla, müridin vaktini zâyî etmemesi, derecelerini arttırması gerektiğinden bahsederken yer vermiştir.

Şeyh (mürşid), mürid, sâlik konularıyla alakalı yorumları genel olarak değerlendirdiğimizde bu yorumlar; Ahmed er-Rifâî ve Alâeddin Ali es-Semerkandî tarafından yapılmıştır. Ahmed er-Rifâî gerçek şeyh/mürşidlerin ve dervişlerin niteliklerinden bahsederken; Alâeddin Ali es-Semerkandî sahte şeyh/mürşidlerin özelliklerinden söz ederek ikaz etmekte, seyr u sülûkle ilgili yöntemlere değinmekte ve sâliklere tavsiyelerde bulunmaktadır.

1.3. Zikir

Zikir anmak, hatırlamak, yad etmek demektir. Tasavvufî anlamda zikir Allah’ı anmak ve hatırlamak, O’nu unutmamak ve gaflet halinde olmamaktır (Uludağ, 2012).

“Abdülkâdir-i Geylânî’ye göre sâlik, Allah Teâlâ Hazretleri’ni kemâl derecede zikretmelidir ki “*Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım.*” (el-Bakara 2/152) âyeti hükmünce Allah’ta onun kalbine işâret ede. “*Hayır, gerçek şu ki, yapıp ettikleri günüllerini kaplayıp karartmıştır.*” (el-Mutaffifin 83/14) hükmünce bir kimseye kötülük duygusu ve kederler gelirse o kişi Hakk’ı unutur. “*Bunu, her şeyi sağlam yapan Allah yapmıştır.*” (en-Neml 27/88) hükmünce bir kimse nefisinden uzaklaşırsa Hakk’a yönelir ve böylece istidrâcdan sâlim olur” (Hasbî, 1300/1883).

Tasavvuf yolunda mesafe kat etmek ve vuslata erişmek isteyen sâlikin yapması gereken, Allah’ı çokça zikretmek ve O’nu hatırlamaktır. Sâlik, bu yollarla Allah Teâlâ’ya ne kadar yaklaşırsa, Allah da onun

kalbini hakikate yönlendirir. Nefis ve şeytan ise insana Allah'tan uzaklaşmayı, kötülüğü telkin eder. Sâlik, nefsinin bu telkinlerine uymadığı takdirde selâmete ve esenliğe ulaşır.

“Hayır, gerçek şu ki, yapıp ettikleri günüllerini kaplayıp karartmıştır.” (el-Mutaffifin 83/14) âyetine göre günahlar kalbin kararmasına ve insanın hakikati idrak etmesine engel olmaktadır (Karaman vd., 2006). Abdülkâdir-i Geylânî, âyeti zâhirî anlamına mutabık şekilde fakat tasavvufî mahiyette, sâlikin kalbinde meydana gelecek gam, keder ve kötülük gibi duyguların etkisiyle Allah'ı unutabileceğini ifade etmiş ve bu minvalde yorumlamıştır.

“Bunu, her şeyi sağlam yapan Allah yapmıştır.” (en-Neml 27/88) âyeti, Allah'ın irade ve kudretiyle her şeyi en güzel biçimde yaratmasından söz etmektedir (Karaman vd., 2006). Abdülkâdir-i Geylânî ise âyete, kişinin nefsiyle bağını kestiği takdirde Hakk'a yöneleceği şeklindeki izahı sırasında yer vermiştir.

“Safvetü's-safâ'da Erdebîlî “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.” (en-Nahl 16/43) âyetinde geçen “bilenler” ifadesini ehl-i zikir olarak anlamlandırmış, ehl-i zikirden kastedilen kimselerin de “Lâ ilâhe illallâh” a mârifeti olan ârif kimseler olduğunu ve bu kişilerin ehil oldukları için kendilerine sorulan sorulara bilmeseler dahi Allah'tan bilgi alarak cevap verdiklerini ifade etmiştir” (Şah, 2007).

Bu açıklamalarda vurgulanan hususa göre, tasavvufta mârifet olarak nitelendirilen bilgi türüne aşına ve inceliklerine vâkıf olan ârifler, zikir ehli kimselerdir. Örnek şahsiyetler olarak bilindikleri ve tanındıkları için de sorulara muhatap olmaktadır. Onlar, bilemedikleri sorulara da Allah'ın inâyeti ve sezgi gücüyle cevap verebilmektedirler.

“Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun.” (en-Nahl 16/43) âyeti Mekke'li müşriklere yapılan bir uyarıdır ve onların bilene danışma konusundaki samimiyetsizliğine de işaret eder (Karaman vd., 2006). Erdebîlî'nin açıklamaları dikkate alındığında, âyette geçen “bilenler” ifadesinin özelleştirilerek tasavvufî muhtevayla “zikir ehli, ârif kişiler” olarak yorumlandığı görülmektedir. Burada işârî bir yorumdan söz edilebilir.

“Safvetü's-safâ'da Erdebîlî, “Allah'ın rahmet eserlerine bir baksana! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor?” (er-Rûm 30/50) âyetini yorumlarken nefsi kış havasına benzetmiş ve bu soğuk havanın/nefsin etkisiyle ölen yüreğin, zikre başladığında dirileceğini ve nefsin kişinin batinından çıkacağını ifade etmiştir. Yürek toprağı “Sonra hem bedenleri ve hem de kalpleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar.” (ez-Zümer 39/23) âyetinde belirtildiği gibi zikrin etkisiyle yumuşar böylece tevhid kelimesiyle rahmet yağmuru yağar. Bu yağmur yüreği güçlendirir ve yürekte mârifet çiçeklerinin açmasına vesile olur” (Şah, 2007).

Nasıl ki kış, yeşilin var olan güzelliğini ve canlılığını kapatıyor ya da öldürüyorsa nefis de kalbin üzerinde egemen olmasıyla kalbi öldürmektedir. Kalbi dirilten, canlılığını korumasını sağlayan ise zikirdir. Zikrin etkisiyle kalp, tevhidin hakikatini idrak eder böylece mârifetullahı vâsıl olunur.

“Allah'ın rahmetinin eserlerine bir baksana! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor?” (er-Rûm 30/50). Âyet, Allah'ın rahmet, merhamet ve kudretinden söz etmektedir (Bursevî, 2014-2018). “Sonra hem bedenleri ve hem de kalpleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar.” (ez-Zümer 39/23). Sonra Hakk'ın rahmetini ve mağfiretini anımsayınca bedenleri ve nefisleri sükûnete erer (Bursevî, 2014-2018). Âyet, zikrin beden ve gönüllerdeki etkisinden bahsetmektedir. Erdebîlî, zikrin etkisiyle birlikte nefsin kuvvetini yitireceğini ve kontrol altına alınabileceğini; kalbin ise yumuşayarak mârifetle dolacağını ifade etmektedir. O bu âyetleri, zikir-nefis-kalp konuları çerçevesinde yorumlamıştır. Açıklamalarında benzetmelerden istifade ederek anlatımını zenginleştirmesi

de dikkat çeken hususlardandır.

“Erdebîlî’ye göre zikirden dolayı kalpteki hicab incelince, zikrin etkisiyle “*Sonra hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah’ın zikrine ısınıp yumuşar.*” (ez-Zümer 39/23) âyetinde de belirtildiği gibi kalp yumuşar ve huşû ortaya çıkar. Huşû kalbe yerleşince kalp görkemli hale gelir. Böylece mârifetullah kalpte yerini alır. Huşû sadece zikirden hâsıl olur. Zikir, yüreğe tasarruf edince kalbi korkutup yumuşatır ve kişinin “*Ve O’ndan inen Kur’an sebebiyle.*” (el-Hadîd 57/16) âyetine göre Kur’an’dan korkup sakınarak onun hükümlerine göre amel etmesi gerekir” (Şah, 2007).

Erdebîlî’ye göre zikir, kalbin yumuşamasına vesile olarak huşûun kalbe yerleşmesini ve böylece marifetullahın ortaya çıkmasını sağlar. İzah esnasında bahsi geçen âyetlere zikrin, duyguların merkezi olan kalp üzerindeki tesiri ve mârifetullahın elde edilmesine katkısından bahsedilirken yer verilmiştir.

“Murad-ı Nakşibendî’ye göre kıyamla zikrin şartları, şöhreti terk ve halis bir kalple Allah rızası için “*Onlar ayaktayken, otururken... Allah’ı anarlar.*” (Âl-i İmrân 3/191) emrini yerine getirmektir. Allah Teâlâ’nın zikir ve namazlarda öncelik verdiği emir kıyam/ayakta durmadır” (Demir, 1998).

Açıklamada yer verilen âyette, mü’minlerin her hâl ve durumda saygıyla Allah’ı andığından bahsetmektedir (Karaman vd., 2006). Murad-ı Nakşibendî’nin açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda, anlamın tasavvufî mahiyette hususileştirildiği ve kıyamla zikir konusunu açıklarken, bahse konu âyete yer verildiği tespit edilmiştir. Burada işârî bir yorum söz konusudur.

Zikir konusundaki yorumlar genel olarak değerlendirildiğinde, Abdülkâdir-i Geylânî, sâlikin zikri ve neticesi; Erdebîlî, ehl-i zikir, zikrin nefis ve kalp üzerindeki etkileri; zikrin neticesinde elde edilen mânevî haller; Murad-ı Nakşibendî, kıyamla zikir konularında açıklamalarda bulunmuşlardır.

1.4. Nefis

Sûfilere göre nefis, kulun kötü (ve illetli) vasıfları ile yerilen (ve zemm edilen) huy ve filleridir (Kuşeyrî, 2012). Nefis, tasavvuf düşüncesinin en önemli kavramlarından biridir. Sûfî düşünce, zühd döneminden itibaren nefis kavramını daima merkezi bir noktada tutmuş, zihniyetini büyük ölçüde bu kavrama yüklediği anlam çerçevesinde şekillendirmiştir. Tasavvufta nefis kavramının ana mihverini, onun kötülüğe meyyal olması oluşturmaktadır (Uyar, 2016).

“*Safvetü’s-safâ*’da Erdebîlî, nefsin üç türünden bahsetmiştir. Nefs-i emmâre, daima kötülüğü emreden nefistir. “*Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder.*” (Yûsuf 12/53). Bu nefis ancak güçlü riyâzet ve açıklıkla kontrol altına alınabilir. Bu nefsi küçümsemek gerekir çünkü fırsatını yakaladığı anda tekrar güçlenir. Nefs-i mutmainne sevilen, beğenilen ahlâkın konumudur. Bu nefiste güzel ahlak bulunur. Nefs-i levvâme ise bahsedilen bu iki nefis arasında bir konumdadır. Bir yönüyle mutmainneye bakarken bir yönüyle de emmâreye bakar. Eğer, nefis-i emmâre kişinin yüreğinde hâkim olursa ona tâbî olduğu için, nefis-i levvâme kötülüğe meyleder ve o kişide kötü ahlâk ortaya çıkar. Bununla birlikte, nefis-i emmâre riyâzetle yenilerek kontrol altına alınırsa nefis-i mutmainne hâkim olur ve böylece nefis-i levvâme iyiliğe meyleder. Bu kez o kişide güzel ahlak ortaya çıkar. Yani nefis-i levvâme, bir yönüyle süflî âleme diğer bir yönüyle ise ulvî âleme dönük olan nefistir” (Şah, 2007).

Bu açıklamalarda nefsin türlerine değinilmiştir. Nefs-i levvâme ara konumdadır. İnsan, nefis-i emmâre baskın olursa kötülüğe; nefis-i mutmainne güçlü olursa iyiliğe yönelir. Bu açıklamalarda insanın, iyiliğe ve kötülüğe meyleden ikili yönüne dikkat çekilmektedir. Hangi yönünün baskın olarak ortaya çıkacağını belirleyen ise insanın aklı, iradesi ve dinî konulardaki hassasiyetidir.

“Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder.” (Yûsuf 12/53) âyetine göre nefis kötülüğü emreder (Bursevî, 2014-2018). Erdebîli ise âyeti, zâhirî mânasıyla mutabık şekilde, aynı zamanda anlatımı tasavvufî mahiyette zenginleştirerek izah etmiştir.

“Ahmed er-Rifâî nefis hakkında, kişinin ilk önce kendi nefisini iyiliğe yönlendirmesini ve bu duyguyla birlikte iyi davranışlarda bulunmasını söyler. Yine kişinin kendi nefisinde var olan kötülük duygusundan nefisini sakındırmasını ve kötülük işlemeye son vermesini ancak bundan sonra insanlara yönelerek onları iyiliğe yönlendirmeye kötülükten ise uzaklaştırmaya çalışması gerektiğini ifade eder. Şu bir gerçektir ki; kişinin kendinde var olan veya davranış haline dönüşen kötülüğü görmesi zordur ama başkasının işlediği kötülüğü daha kolay fark ederek onu eleştirir. *Yüce Allah (cc) şöyle demiştir: “Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?” (es-Saff 61/2); “Kendinizi unutup da insanlara mı iyiliği emrediyorsunuz!” (el-Bakara 2/44) âyetlerinde ifade edilen durum gerçekleşir” (Mısırî, 2004).*

Ahmed er-Rifâî, kişinin ilk önce nefisine (kendine) iyiliği emredip kötülükten sakındırmasını sonrasında diğer insanlara örneklik etmesini böylece de iki yüzlülükten uzaklaşması gerektiğini ifade etmektedir. Yani söylem ve eylem birlikteliğine dikkat çekmektedir.

“*Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?” (es-Saff 61/2) âyeti Yahudilerden söz etmekte, onların eylemlerindeki iki yüzlülüğe değinmektedir (Bursevî, 2014). Ahmed er-Rifâî'nin, Yahudilerin sahip olduğu iki yüzlülük ile nefiste bulunan riyanın ortak noktasından hareket ederek, âyetleri nefis konusuyla bağlantılı şekilde işârî olarak yorumladığı tespit edilmiştir.*

“Ebu'l-Vefâ, yemek ve uykunun nefis üzerindeki olumsuz etkilerinden söz etmiştir. Az yemek ve az uykunun kişiyi selâmete çıkaracağını; çok yemek ve çok uykunun ise kişiyi dünya ve âhirette mahrumiyete ulaştıracağını ifade etmiştir. “*Ey mü'minler! Azık edin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdir.*” (el-Bakara 2/197); “*Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun...*” (Âl-i İmrân 3/102) âyetlerinde de belirtildiği gibi bu dünya, âhret için azık derme yeridir. Bunun yolları ise nefse kuvvet veren yemek ve uykuyu aza indirerek nefsi kontrol altına almaktır. Nefis zayıflatılınca kişide takvâ duygusu oluşur ki âhret için en hayırlı azık takvâdir” (Özkul, 2008).

Kul ile Rabbi arasındaki kuvvetli bağı ortaya koyan takvâ, insanı diğer insanlardan farklılaştıran, Rabbi'nin yanında değerli kılan mânevî ve ahlâkî bir duygudur. Takvâ duygusu, nefsin kontrol altına alınması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Az yemek ve az uyku ise nefsin gücünü azaltma yollarındandır.

“*Ey mü'minler! Azık edin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdir.*” (el-Bakara 2/197) âyeti, hac ibadetinden bahseden bir âyettir (Karaman vd., 2006). Ebu'l-Vefâ, âyete, yeme ve içmenin nefis üzerindeki etkilerinden bahsederken değinmiş, tasavvufî anlayışla onu takvâ çerçevesinde yorumlamıştır.

Nefis konusuyla ilgili açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde; Erdebîlî, nefsin çeşitlerinden bahsetmiş ve onları izah etmiştir. Ahmed er-Rifâî, kişinin önce kendi nefesine söz geçirmesi daha sonra insanlara tavsiyelerde bulunması gerektiğinden söz etmiştir. Ebu'l-Vefâ ise yeme-içmenin nefis üzerindeki etkilerinden ve takvâ duygusundan bahsetmiştir.

1.5. Kalp ve Kalp Tasfiyesi

Tasavvufî düşüncede genellikle insan ve onun olgunlaşması konu edinilmiştir. Mutasavvıflara göre sözü edilen olgunlaşma sürecinde insanın düşünce, söz ve amellerinin esas merkezi kalptir (Görmez, 2014).

“Ebû İshâk-ı Kâzerûnî “*Yine de ki: Hakk geldi; bâtil yıkılıp gitti.*” (el-İsrâ 17/81) âyetini şöyle yorumlamıştır: Hak Teâlâ nazar-ı lütfunu mü'minin gönlüne eder. Böylece o, Allah'tan başka kimseyi görmez ve kimseden korkmaz. Hakk'ın olduğu yerde mâsivâ yok olur” (Çelebi, 2016).

Ebû İshâk-ı Kâzerûnî, Hakk Teâlâ'nın, lütuf nazarını müminin kalbine yönelttiği takdirde, kalbin mâsivâyıla ilgisinin kesileceğinden bahsetmektedir.

“*Safvetü's-safâ*'da Erdebîlî'nin belirttiğine göre insanlar iki sınıftır. Ebrâr ve Mukarrib Ebrâr. Ebrâr şâyet düşünüyor ama dile getirmiyor, eyleme dönüştürmüyor bununla birlikte şeriatın zâhirine de riâyet ediyorsa onlara hesap sorulmayacak ve “*Allah benim ümmetimden gönüllerinden geçen yaramaz havâtırı -işlemedikçe veya söylemedikçe- affeyledi.*” (Buhârî, Talâk, 11) hadisinde belirtilene nâil olacaktır. Ama Hakk Teâlâ'nın mârifetini elde eden Mukarrib ebrâr, eğer kalbine günah veya mâsivâ getirirse “*Allah sizi onunla hesaba çeker.*” (el-Bakara 2/284) âyeti mûcibince ona azapların en şiddetlisi olan ayrılık azâbı verilecektir” (Şah, 2007).

Erdebîlî ise ebrar ve mukarrib ebrarın değerlendirilmesinde kalbin rolüne dikkat çekmektedir. Açıklamalarda yer alan âyetler, Ebû İshâk-ı Kâzerûnî ve Erdebîlî tarafından zâhirî anlamları çerçevesinde tasavvufî mahiyette yorumlanmıştır.

1.6. Muhabbetullah

Allah ile kulu arasında karşılıklı sevgi ve dostluk, öncelikle Allah'tan başlayıp kulda kök salarak onu aşka ulaştırır. Bu sevgi kulun ruhunun Allah'a yakın olmasından ve Allah'ın ihsânından kaynaklanıp, kulu istilâ ederek sevgilinin, irâdesinde, sıfatında ve isteklerinde yok olup yerine sevgilinkilerin karar kılmasıdır. (Sülemî, 1981; Ankaravî, 1996).

“Ahmed er-Rifâî, “*...Allah, sonra öyle bir topluluk getirecektir ki onları sever, onlar da O'nu severler; mü'minlere karşı alçak gönüllü kâfirlere karşı vakarlıdırlar...*” (el-Mâide 5/54) âyetini halkın Hakk'a, Hakk'ın halka muhabbeti çerçevesinde şu şekilde yorumlamıştır: Hakk'ı seven insanlar, cennet umudu cehennem korkusuyla değil hiçbir sebebe ihtiyaç duymaksızın, tam bir safâyla, hâlis bir kalple, hakîkî bir imanla ve mârifetine vâsıl olmak için O'nu severler. Hakk da insanları aynı şekilde sever” (Mısıfî, 2004).

Sözü geçen âyet, irtidât olayları hakkındadır (Karaman vd., 2006). Ahmed er-Rifâî âyeti muhabbetullah çerçevesinde yorumlamıştır. Ahmed er-Rifâî muhabbetullah ve kullar arasındaki muhabbeti ihlâs ve samimiyyetin önemine değinmektedir.

Muhabbet duygusunu hakîkî kılan unsur, herhangi bir menfaat duygusundan uzak olmasıdır. İhlâs, samimiyyet, safiyyet, muhabbeti önemli kavramlardır. İbadetler, cennet ümidi cehennem korkusundan dolayı değil

yalnızca Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla, kalbi yalnızca Allah'a yönelterek yapılmalıdır.

“Murad-ı Nakşibendî'ye göre sülûkte asıl olan muhabbet ve tâbî olmaktır. Muhabbetsiz itaatin bir faydası yoktur. Sâlik, iradesini Allah Teâlâ'nın muhabbetine hasrederse mürîd denmeye layık olur. Kemâl-i muhabbet, kalpten kalbe naklolunur. “*De ki eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.*” (Âl-i İmrân 3/31) âyetinde de belirtildiği gibi muhabbet ve tâbî olma iradesi birlikte olmalıdır. İnsanda olan muhabbet, kemâlât-ı ilâhiyyeden olan muhabbete vâsıl olunca kemâl noktasına ulaşır” (Demir, 1998).

Seyr u sülûkte esas olan, muhabbet ve itaattir. Sâlik, Hakk'a muhabbet etmeli ve Hakk'ın muhabbetini kazanma yolunda gayret etmelidir. Hâkîkî muhabbet kalpten kalbe ulaşır ve muhabbet sayesinde insanlar arasındaki ilişki ve iletişim olumlu yönde etkilenir. Sâlik, beşerî muhabbetten ilahî muhabbete ulaşmalıdır.

“*De ki eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.*” (Âl-i İmrân 3/31) âyetinde peygambere uymanın hakîkî imanı belirlemede önemli bir kriter olduğu ifade edilmektedir (Karaman vd., 2006). Murad-ı Nakşibendî ise seyr u sülûkte, muhabbet ve itaatin öneminden söz ederken, bahse konu olan âyete yer vermiştir. Dolayısıyla işârî bir yorumun olduğu görülmektedir.

Muhabbetullah konusuyla ilgili Ahmed er-Rifâî, Murad-ı Nakşibendî'nin açıklamalarına çalışmada yer verilmiştir. Ahmed er-Rifâî, muhabbette ihlâs ve samimiyeti öne çıkarmış, muhabbetten mârifete ulaşılacağını ifade etmiştir. Murad-ı Nakşibendî ise seyr u sülûkte muhabbetin önemine değinmiş, gerçek muhabbetin Hakk'a duyulan muhabbet olduğuna dikkat çekmiştir.

1.7. Semâ

Sûfilere göre semâ Hakk'tan gelen ve insanları Hakk'a çağıran bir mesajdır (Uludağ, 2012). Semâ kelimesi kalpte ortaya çıkardığı vecd-vücûd, gaybet-huzur, setr-tecellî, sekr-sahv halleriyle birlikte kullanılarak açıklanır. Semâ bu halleri ortaya çıkaran neden konumundadır (Hücvîrî, 1982).

“Ahmed er-Rifâî'ye göre semâ, ruh kuşunun uçmasıdır. Semânın şevki, dinleyip kabul etmektedir ve semânın başlangıcı “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” (el-A'râf 7/172) hitabının işitildiği zamandır. Ruh kuşu, semâ anında o günü hatırladığı için aslını özler ve aslına döner. Semâ anında aşık ve taliplere nice haller zuhûr eder. Aşık ve taliplerin semâdan aldığı zevk ve şevki, aşk ateşinden nasibi olmayanlar inkar ederler. Onlar, bu ateşte yanmadıkları ve bu ateşi bilmedikleri için mazur görülürler” (Çakır, 2007).

Ahmed er-Rifâî, semân başlangıcını, insanların iman sözü verdiği zamana dayandırmaktadır. Ona göre, insan ruhu sema anında o günü hatırlar, verdiği sözü idrak eder. Semâ anı aşk ateşiyle yanmadır ve bu ateşi hissetmeyenler onu anlayamaz. Açıklamalarda yer verilen âyet, semâ kavramıyla irtibatlandırılarak açıklanmıştır. Âyetin tasavvufî mahiyetteki semâ ile ilişkilendirilmesi sebebiyle işârî yorumdan söz edilebilir.

“Ahmed er-Rifâî'nin açıklamalarına göre, Mirac esnasında Allah, kesret hicâbını Hz. Peygamber'in gözünden kaldırmış ve Hz. Peygamber Hakk'ı müşâhede etmiştir. Semâda, vecd vaktinde “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” (el-A'râf 7/172) nidası işitilir. Vecd ile ağlamak, feryat ve figan etmenin sebebi “*Evet, Rabbimizsin.*” (el-A'râf 7/172) mertebelerine vâsıl olmaktır. Semâ ruhânî bir âlemdir ve her nefis bu âleme ulaşamaz. Dervişler için semâdan başkası oyun, eğlence ve şeytanın vesvesesidir. Semân şartı, semâa kendini tam olarak vermek, ayağının altında kuyu olsa dahi fark etmemektir. Semâdaki rumuzlar ise

şunlardır: El sallamak ‘Hakk’dan gayrıdan el çektim’, ayağı yere vurmak ‘dünya ve içindekiler ayağımın altındadır.’ (Çakır, 2007).

Ahmed er-Rifâî’ye göre, semâ anında kişi Elest Bezmi’nde rabbine verdiği iman sözünü hatırlar, vecde gelir ve bu etkiyle ağlar. Semân sembolik anlamları vardır ve bu anlamların ortak noktası, yalnızca Hakk’a yönelmek ve ondan başkasına değer vermemektir. İki açıklama birlikte değerlendirildiğinde Ahmed er-Rifâî ele alınan ilk açıklamasında semân mahiyetinden bahsetmiş ve onu anlamayanları aşk ateşinden nasibi olmayan kimseler olarak nitelendirmiştir. Yer verilen ikinci açıklamasında ise semân sembolik anlamlarından söz etmiştir.

İki açıklamada da yer verilen “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” (el-A‘râf 7/172), “*Evet, Rabbimizsin.*” (el-A‘râf 7/172) âyeti, Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etme yönünde iman sözünün alınmasını konu edinmektedir (Karaman vd., 2006). Söz konusu âyetin semâ kavramıyla bağlantılı şekilde işârî olarak yorumlandığı tespit edilmektedir.

“Ahmed er-Rifâî’nin semâ hakkındaki açıklamaları şu şekildedir: Sâlik, tevbeyle başlayan yolculuğu esnasında semâ ile meşgul olur. Farzları yerine getirince, yaptığı ibadetlerin etkisi ahlâkında görülür, sâlih ameller işler. Böylece iman, ibadet, ahlak birlikteliği oluşur. Nefsinin oyunlarına gelmez. Bunlarla birlikte, kendisinde Allah’a yönelik yakîn oluşur. Ayrıca, safâ, sıdk, mârifet, havf, îsâr, tevekkül, teslim, rıza ve murakabe meydana gelir. Semân mânası, sırları, âdâbı vardır. Bunları ancak bu yolda yürüyenler anlar. Şartlarını bilmeyen için semâ‘ sadece gösterişten ibarettir. Sâlikin, semâ için iradesi, niyeti ve isteği olmalıdır ki maksat hâsıl olsun. Hakk ile semâda bulunan hakîkate ulaşır, bâtil ile semâda bulunan ise zındık olur. Semâ çeşit çeşittir: Sırrın semâı, kalbin semâı veya ruhun semâı, nefsin semâı ve kulakların semâı. Sırrın semâı peygamberlere aittir. Kalbin semâı ârifler içindir. “*Şüphesiz ki bunda, kalbi olan için bir hatıra vardır.*” (Kâf 50/37) zira kalpler yükseldiği zaman karşılaşır. Ruhun semâı salihler ve şehitler, nefislerin semâı halk içindir. Kulakların semâı ise cahiller içindir: “*De ki! Herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar.*” (el-İsrâ 17/84) (Mısıri, 2004).

Ahmed er-Rifâî bu açıklamalarında ise semân türlerinden bahsetmiştir. Konunun izahı esnasında yer verilen âyetleri inceleyecek olursak şunlar ifade edilebilir:

“*Şüphesiz ki bunda, kalbi olan için bir hatıra vardır.*” (Kâf 50/37). Kıssaların amacı, insanların geçmiş milletlerin yaşadıklarından ibret almalarını ve küfürden uzaklaşmalarını sağlamaktır. (Bursevî, 2014-2018). Ahmed er-Rifâî, semân kısımlarından ve ârifler için söz konusu olan kalbin semâından bahsettiğinde âyete yer vermiştir.

“*De ki! Herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar.*” (el-İsrâ 17/84). Âyette, insanların davranışlarının, onların karakterini, mizacını gösterdiğinden bahsedilmektedir. (Bursevî, 2014-2018). Ahmed er-Rifâî, semân kısımlarından ve cahiller için olan kulakların semâından söz ettiği bölümde âyete yer vermiştir. Açıklamalar sırasında yer verilen iki âyetin de tasavvufî muhtevaya sahip olan semâ konusuyla irtibatlı şekilde işârî olarak yorumlandığı tespit edilmiştir.

Sonuç

Tasavvuf ilminin temsilcisi olan sûfiler, kendi gönül dünyası, meşrebi, tasavvufî anlayış ve yaşantısına göre kavramlara anlam yüklemişler ve bu doğrultuda konuları izah etmişlerdir. İzah esnasında zaman zaman âyetlere yer vermişler bazı âyetleri de zâhîrî anlamları çerçevesinde tasavvufî mahiyette işârî olarak yorumlamışlardır.

Bu araştırmada, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Alâeddîn Ali es-Semerkindî, Ebû İshâk-ı Kâzerûnî, Ebû'l-Vefâ, Murad-ı Nakşibendî, Safiyyüddîn-i Erdebilî hakkındaki menâkıbnâmeler üzerinde çalışılmıştır. Bahsi geçen sûfilerin tasavvuf; şeyh (mürşid), mürîd, sâlik; zikir; nefis; kalp ve kalp tasfiyesi; muhabbetullah; semâ gibi tasavvuf terimleri ve bahisleriyle ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Böylece kavram ve konuların anlam alanı, seyr u sülûkle ilgili yöntemler hakkındaki görüşlerin mâhiyeti ortaya konulmuştur.

Çalışma neticesinde, kavramların sûfiler tarafından kendi meşreplerine uygun bir şekil ve üslup ile açıklandığı saptanmıştır. Özellikle Alâeddîn Ali es-Semerkindî ve Safiyyüddîn-i Erdebilî'nin bazı açıklamalarında, benzetme unsurlarından yararlandığı ve bu durumun, muhatabın konuyu idrak etmesini kolaylaştırdığı görülmüştür. Sûfilerin açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda, kavram ve konuların izahında yer verilen âyetlerin tasavvufî bakış açısıyla, konu dâhilinde işârî olarak yorumlandığı tespit edilmiştir. Tasavvufî düşünce açısından mühim olan konularda (nefis, kalp, muhabbetullah, zikir vb) işârî yorumların arttığı dikkat çekmektedir.

Kaynakça

- Ankaravî, İ. (1996). "Risâle-i huccetu's-semâ'", *Minhâcu'l-fukarâ* içerisinde. haz. Sadettin Ekici. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Bursevî, İ.H. (2018). *Rûhu'l-beyân: Kur'an Meâlî ve Tefsiri*. 23 Cilt. trc. Hasan Kâmil Yılmaz v.dğr., İstanbul: Erkam Yayınları, 1435/2014-1439/2018.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 3. Basım, 2005.
- Çakır, A. (2007). *El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî İnceleme ve Karşılaştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Çelebi, Ş. (2016). *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî (İnceleme- Metin-Tıpkı Basım)*. haz. Fatih Bayram. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.
- Demir, M. (1998). *Murad-ı Nakşibendî ve Menakıbı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Görmez, M. (2014). *Kalbin Erbaini*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Hasbî, S. (1883). *Kitâb-ı mirkât-i merâtib-i ilm-i ledünnî fi menâkıb-i Abdülkâdir-i Geylânî*. İstanbul: y.y., 1300/1883.
- Hücvîrî, Ebû'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî. *Keşfu'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- İzmirli, B. (2019). "Erken Dönem Tasavvufunda İdeal Bir Tip Olarak Şeyh ve Misyonu". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 225-256.
- Karaman vd. (2006). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Konur, H. (1995). "Makamlar ve Haller". *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 319-328.

- Kuşeyrî, A. (2012). *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Basım, 2012.
- Mercan, İ. H. (1996). *Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es-Semerkindî ve Menâkıbnâmesi'nin Transkribe Tahlil ve Tenkidi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Mısrî, Ahmed b. Celâl. *Celâu's-Sadâ fi Sîreti İmâmi'l-Hudâ*. trc. Hayri Kaplan. Ankara: Yeni Zamanlar Yayınları, 2004.
- Özköse, K. (ed.). (2014). *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Özkul, A. (2008). *Tâcü'l-ârifîn Ebu'l-Vefâ'nın Menâkıbı İnceleme ve Metin*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân. *Sülemî'nin Risâleleri*. thk. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Şah, S. (2007). *Safvetü's-safâ'da Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Menkıbeleri cilt 1-2*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Tatcı, M. (2018). *Şabân-ı Velî Kitabı*. İstanbul: H Yayınları, 2018.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Uyar, M. (2016). “Tasavvufta Kavramlar Arasındaki Anlamsal Bağların Mahiyeti Üzerine Bir Deneme: Nefs ve İlgili Kavramlar Örneği”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 167-195.

Structured Abstract

In the systematization of a branch of science by revealing its own methodology, epistemology, and understanding of ontology, it is of great importance to show how it differs from other sciences, create its own terminology, and interpret the subjects from its own perspective to establish itself. While the Qur'an, which is one of the two main sources of the Islamic religion, addresses general principles, the Sunnah, the elucidator of the Qur'an, pioneered the systematization of sciences. Therefore, the Sufis, who represent the science of Sufism, created mystical concepts in the process and explained these concepts and subjects in line with their own dissolute and mystical understanding. In these explanations, they paid attention to staying within the circle of the Qur'an and Sunnah.

Oral and written sources are important in the transmission of culture, tradition, and the social structure of a society through generations. It is possible to find information about the social structure in the manâkıbnâmas, which are among the written sources in question. In this study, the explanations of the Sufis about some mystical concepts were revealed in the context of the Sufî manâkıbnâmas, which are among the historical sources of Sufism, and the ishari interpretations of the verses included in these explanations were examined by considering their spiritual meanings.

The Sufis that are addressed in the study are 'Abd al-Qâdir Jîlânî (d. 561/1165-66), Aḥmad al-Rifâî (d. 578/1182), 'Alâ' al-Dîn 'Alî al-Samarqandî (d. 860/1456), Abû Ishâq Kâzarûnî (d. 426/1035), Abu'l-Vafâ (d. 501/1107), Murâd-ı Naqshbandî (d. 1132/1720), and Şafî al-Dîn Ardabîlî (d. 735/1334).

The views of the aforementioned Sufis on sufism terms, such as mysticism, sheikh (murshid), disciple, devotee, dhikr, nafs (self), heart and heart purification, Mahabbatullah (love of Allah), and sama, are addressed. Thus, the meaning of the concepts and subjects and the nature of the views about the methods related to seyr u sulûk (spiritual journey) were revealed. The views on the subject and concepts are generally as follows:

The following can be said about Sufism: 'Alâ' al-Dîn 'Alî al-Samarqandî focused on the content of the concept of Sufism, the characteristics of Sufism, and the qualities that Sufis should have, while 'Abd al-Qâdir Jîlânî briefly expressed his views on the nature of Sufism. It was seen that the verses included in the explanations were interpreted in a mystical manner without departing from their apparent meanings.

Related to the issues of sheikh (murshid), disciple, and devotee, Aḥmad al-Rifâî discusses the qualities of true sheikhs/murshids and dervishes, while 'Alâ' al-Dîn 'Alî al-Samarqandî warns by talking about the characteristics of false sheikhs/murshids, discusses the methods related to the spiritual journey, and gives advice to the devotees.

When the comments on dhikr are evaluated in general, 'Abd al-Qâdir Jîlânî explained the dhikr of the devotee and its result; Ardabîlî discussed the people of dhikr, the effects of dhikr on the soul and the heart, and the spiritual states obtained as a result of dhikr; and Murâd-ı Naqshbandî made statements on qiyam (standing) and dhikr.

Regarding nafs, Ardabîlî talked about the types of nafs and provided explanations. Aḥmad al-Rifâî mentioned that a person should first control his own soul and then give advice to others. Abu'l-Vafâ talked about the effects of eating and drinking on the nafs and the feeling of taqwa.

Regarding the heart and the purification of the heart, Abû Ishâq Kâzarûnî mentions that if the Almighty Allah directs his grace to the heart of the believer, the heart's relationship with masiva will be disconnected. Ardabîlî, on the other hand, drew attention to the role of the heart in the evaluation of ebrar and mukarrib ebrar.

Aḥmad al-Rifâî emphasized sincerity and purity in conversation regarding Mahabbatullah and stated that knowledge can be achieved through conversation. Murâd-ı Naqshbandî, on the other hand, highlighted the importance of love in the course of seyr u sulûk (spiritual journey) and drew attention to the fact that true love is the love of God.

According to Aḥmad al-Rifâî, the semâ moment is burning with the fire of love, and those who do not feel this fire cannot understand it. At the moment of Semâ, the person remembers the promise of faith he gave to his Lord in the bezm-i Elest, becomes enraptured, and cries with this effect. Semâhas symbolic meanings, and the commonality of these meanings is to turn only to God and not to value anyone else.

As a result of the study, it was determined that the concepts were explained by the sufis in a form and style suitable for their own disposition. It was seen that, especially in some of the explanations of 'Alâ' al-Dîn 'Alî al-Samarqandî and Şafî al-Dîn Ardabîlî, elements of analogy were used, which made it easier for the addressee to comprehend the subject. Considering the explanations of the sufis, it was determined that the interpretations of the verses included in the explanation of concepts and subjects were ishari within the subject, from a mystical point of view. It is noteworthy that there has been an increase in ishari interpretations on matters that are important in terms of Sufi thought (nafs, heart, mahabbatullah, dhikr, etc.).